

اشاره

بیشتر موازین اخلاقی حاکم بر ورزش در میادین بزرگ و در بزرگسالان را می‌توان در دوره ابتدایی نیز نهادینه کرد تا همان‌طور که دانش‌آموزان اصول اولیه بازی را می‌آموزند، اصول و قواعد ورزش همراه با اخلاق را هم بیاموزند.

در اهداف تربیت‌بدنی به حیطة روانی - حرکتی توجه زیادی شده، ولی به حیطة عاطفی کمتر توجه شده و این توجه اندک هم کمتر معطوف به مسائل اخلاقی در این حیطة می‌باشد.

وقتی که مربی ورزش بی‌ادبی، بی‌اخلاقی، پرخاشگری و... را بر نمی‌تابد، زمینه مساعدی را برای دانش‌آموزان فراهم می‌کند تا آنان در کنار پرورش

جسمانی خود، به تقویت اخلاقی خویش نیز، بر مبنای انسان‌مداری، دیگرخواهی و... بپردازند.

در این مقاله سعی شده جایگاه اخلاق و چگونگی ایجاد زمینه ارزش‌های اخلاقی در ورزش بررسی شود و راهبردها، و سطوح اهداف اخلاقی مشخص گردد و گام‌هایی برای رسیدن به این اهداف نیز برداشته شود.

کلیدواژه‌ها: ارزش‌های اخلاقی، دوره ابتدایی، ساعات تربیت‌بدنی

مقدمه

اخلاق و ارزش‌های اخلاقی، پایه و اساس زندگی و نظام اجتماعی هر جامعه را تشکیل می‌دهد. رشد اخلاقی در زمینه‌های گوناگون نیز به نوبه خود می‌تواند سبب اعتلای رشد عقلانی و سایر ابعاد حیات هر فرد و در کل حیات جامعه گردد.

امروزه برنامه‌های تلویزیونی، انفجار علوم و رشد دانش و اطلاعات، بازی‌های رایانه‌ای، خانه‌های آپارتمانی، شاغل بودن والدین، تعویض و جابه‌جایی مکرر خانه‌ها و تغییرات سریع اجتماعی و اقتصادی دانش‌آموزان را در معرض خطر اختلالات رفتاری و محیطی (همچون بی‌انضباطی، بدزبانی، بی‌ادبی، آسیب‌زدن به اموال عمومی و اموال مدرسه، بی‌مسئولیتی، بی‌توجهی به دیگران، چند فرهنگی، تضاد فرهنگی و ...) قرار داده و در کل ارزش‌های اخلاقی را نیز آسیب‌پذیر ساخته است.

منظور از اخلاق و ارزش‌های اخلاقی در ورزش، فقط ایجاد محیطی امن برای رسیدن به سجایای اخلاقی و ایجاد دوستی، همکاری، نزاکت، رعایت قواعد بازی منصفانه و ... در ورزش و بازی نیست، بلکه مفهومی عام‌تر و وسیع‌تر را شامل می‌شود و آن می‌تواند این قاعده طلایی باشد که می‌گوید: «اگر نمی‌خواهی آسیب ببینی به دیگران هم آسیب نرسان». همه مدافعان اخلاق و ارزش‌های اخلاقی بر یک قاعده کلی تأکید دارند که مصداق بارز آن قاعده بازی جوانمردانه فوتبال‌هاست، جدا از اینکه در حال حاضر این قاعده هم دچار نواقص و مشکلاتی است.

آموزش اخلاق و جایگاه ارزش‌های اخلاقی در سازمان ارزشی هر فرد، از طریق فعالیت‌های حرکتی و تربیت‌بدنی، روش جدیدی نیست، اما تربیت‌بدنی ظرفیت‌های بالقوه زیادی برای تعامل دانش‌آموزان با اهداف مدنظر تربیتی دارد. از این رو

ایجاد زمینه‌های اخلاقی با رویکرد تربیت‌بدنی

محمد محسنی، کارشناس ارشد تربیت‌بدنی و مربی ورزش

مدارس منطقه باغبانان استان اصفهان

نجمه ترابی قهفرخی، کارشناسی ارشد روان‌شناسی ورزشی و

مربی ورزش مدارس منطقه کیار،

استان چهارمحال و بختیاری

می‌تواند یکی از بهترین روش‌ها و ابزارهای آموزش برای نهادینه کردن چارچوب موازین اخلاقی و حد و مرزها و محدودیت‌ها باشد.

این مسئله که امروزه معلمان بیش از گذشته با مسائل و مشکلات انضباطی و اخلاقی دانش‌آموزان درگیرند، قابل انکار نیست و این وضعیت به‌ویژه در زمان بروز هیجانات و حب و بغض‌ها و تخلیه انرژی در ورزش نمود بیشتری می‌کند. پس معلمان تربیت‌بدنی پایه‌های پایین‌تر، بهتر و ملموس‌تر آن را حس می‌کنند و چنان‌چه قصد جلوگیری از کاهش مسائل انضباطی و بد اخلاقی‌های ورزشی را، در نسل آینده مدنظر دارند بهتر است به نیازهای ضروری برای برنامه‌ریزی توجه بیشتری بنمایند. بقای اخلاق و ارزش‌ها در این است که دانش‌آموزان را توانمند سازیم تا توانایی زندگی با شرایط دنیای متغیر را به‌دست آورند و این اتفاقی است که می‌تواند در ساعات درس تربیت‌بدنی بهتر و راحت‌تر رخ دهد و تأثیر آن در رفتار پایدارتر شود و به جامعه تسری و تعمیم داده شود. دانش‌آموزان نه‌تنها در برخورد با مسائل خصوصیات رفتاری یکسانی ندارند، بلکه آن‌ها به‌خصوص در سنین پایین‌تر و دبستان بیشتر تحت تأثیر رفتار والدین، اعضای خانواده، معلمان، گروه همسالان و مدرسه و اجتماع قرار می‌گیرند و همیشه احساسات و هیجانات خود را بی‌پروا و بدون هیچ محدودیتی بروز می‌دهند.

برای مقابله با رشد این بی‌اخلاقی‌ها چه باید کرد؟

اول اینکه باید دانش‌آموزان را یاری کنیم که نسبت به هم‌زیستی با دیگران احساس مسئولیت بیشتری کنند و دوم اینکه آن‌ها را کمک کنیم تا نسبت به دیگران در رفتار خود الگوهای مناسب و معیارهای اصیل اخلاقی را در نظر گیرند.

شاید بهترین مفاهیمی که ما می‌توانیم در ذهن آن‌ها ایجاد کنیم، مفاهیم فردی و اجتماعی هم‌چون خویش‌نهادی، احترام به حقوق و احساسات دیگران، پای‌بندی به مشارکت گروهی و تلاش گروهی، مسئولیت‌پذیری فردی و گروهی، عدم تکروی و خودگردانی، همکاری و توجه به اعضای گروه، عضو گروه بودن در عمل، دلسوزی و جلب رضایت دیگران از طریق فعالیت‌های ورزشی می‌باشد.

اهداف تعریف شده برای تربیت‌بدنی کم‌وبیش مسائل عاطفی را نیز مدنظر قرار داده است. دانش‌آموزان با مشارکت در برنامه‌های ورزشی نه‌تنها تحت کنترل معلم هستند، بلکه می‌توانند ارزش‌های حاکم بر بازی را هم یاد بگیرند که این منظور ماست.

معلم تربیت‌بدنی با استفاده از گفتارهای آگاه‌کننده، الگو بودن، اجرای اهداف اخلاقی در عمل، تقویت ارزش‌های رخ داده در زمان بازی، زمان تفکر و تصمیم‌گیری، یارکشی عادلانه، و زمان‌های همکاری و... می‌تواند حد و مرزهای اخلاق را توسعه و تکامل بخشد (دونالد هیلسون ۱۹۹۵).

راهبرد

یک ملاک خوب برای آموزش و تثبیت ارزش‌های اخلاقی، زمانی است که صرف آموزش و تحقق آن مؤلفه اخلاقی می‌شود. از این رو زمان به‌کارگیری تشویق و تنبیه و فعالیت‌های مرتبط با اهداف در محیط بازی بسیار مهم است.

برای مثال اگر دانش‌آموزان در بازی بسکتبال بخواهد مالک توپ باشد و همه را دریبل نماید، باید به او فرصت پاس دادن، همکاری تیمی، از خود گذشتگی زیرحلقه یا در حالت خراب شدن پاس او توسط یار خودی و... داده شود.

گام نخست، تعیین اهدافی است که چارچوبی برنامه‌ریزی شده برای ایجاد اصول اخلاقی و ارزش‌یابی آن اصول فراهم کند. البته بهترین فرصت آموزشی برای مربیان تربیت‌بدنی در زمینه آموزش اخلاق مواقع بحرانی و رویدادهای غیرمترقبه هم‌چون جدال، پرخاشگری و آشوب است. بدین ترتیب در زمان بازی ما می‌توانیم سطوح اهداف تکاملی را برنامه‌ریزی کنیم که هر سطح از اهداف ویژگی‌های خود را در بر خواهد داشت.

سطح صفر: بی‌مسئولیتی

دانش‌آموزان این سطح دیگران را به‌خاطر رفتارهایشان سرزنش می‌کنند و بهانه‌گیر و بدزبان هستند و برای کارهایی که انجام می‌دهند و یا در انجام آن با شکست مواجه می‌شوند، مسئولیت خود را انکار می‌کنند.

سطح ۱: احترام

این دانش‌آموزان شاید در بازی شرکت نکنند، اما حقوق دیگران را رعایت می‌کنند. مزاحم بقیه نمی‌شوند، بر رفتار خود مسلط‌اند، درگیری‌ها را مسالمت‌آمیز حل می‌کنند و بدون نظارت معلم به دیگران احترام می‌گذارند.

سطح ۲: مشارکت

در این سطح، دانش‌آموزان به دیگران احترام می‌گذارند و با رضایت در بازی تحت نظارت معلم شرکت می‌کنند و از موفقیت یک تعریف شخصی دارند و برای یادگیری چیزهای جدید تلاش می‌کنند.

بقای اخلاق و ارزش‌ها در این است که دانش‌آموزان را توانمند سازیم تا توانایی زندگی با شرایط دنیای متغیر را به‌دست آورند و این اتفاقی است که می‌تواند در ساعات درس تربیت‌بدنی بهتر و راحت‌تر رخ دهد

سطح ۳: خودگردانی

(مسئولیت پذیری فردی)

دانش آموزان این سطح، علاوه بر احترام گذاشتن به دیگران و مشارکت با آن‌ها، بدون نظارت معلم بازی را مستقل اجرا می‌کنند، دارای برنامه شخصی هستند، در برابر نیروهای خارجی جدیت دارند و بین نیازهای حال و آینده خود تعادل برقرار می‌کنند.

سطح ۴: اهمیت دادن (همکاری، توجه و

کمک به دیگران، روحیه همکاری)

در این سطح علاوه بر موارد بالا، حمایت از دیگران و ابراز توجه و علاقه به تیم برانگیخته می‌شود بدون پاداش اقدام به همکاری و عمل برای دیگران انجام می‌دهند و ارزش‌های آموخته شده را به خارج از محیط ورزش انتقال می‌دهند.

گام دوم، نحوه دخالت معلم تربیت‌بدنی و دادن راهکار و ایجاد نظم و انضباطی است که او می‌خواهد. ما در اینجا راهکارهای ابداع شده توسط دونالد هیلسون و تعدادی از معلمان ایالت‌های اورگون و مریلند و نیز اساتید دانشگاه ایلیمونز را مورد استفاده قرار دادیم که به شرح زیر است:

آگاهی

اولین راهکاری که در زمان بازی می‌تواند رفتار مناسب اخلاقی را افزایش دهد، آگاه کردن دانش آموزان است. معلم با آن‌ها صحبت می‌کند و مسئولیت‌های آن‌ها را در قبال خود و دیگران یادآور می‌شود و به آن‌ها کمک می‌کند که چه موقع باید پاداش دهند، چگونه خود را کنترل کنند، برای رسیدن به هدف کدام گزینه را انتخاب کنند و رفتارهای صحیح را تقویت نمایند و برای رفتارهای نادرست ارتباط شفاهی برقرار نمایند.

آگاه کردن دانش آموزان

فرصت دهید دانش آموزان درباره بازی خود کمی تفکر کنند و سؤالات زیر را مطرح کنید تا از خود بپرسند:

- آیا به کسی آسیب زدم؟ آیا شخصیت کسی را خراب کردم؟
- آیا معلم از دستم راضی است؟
- آیا پاس می‌دادم بهتر نبود؟
- بازی تکراری بهتر است یا همکاری؟
- در قبال خطایی که یار حریف روی من انجام داد رفتارم درست بود یا نه؟
- نباید به دوستم توهین می‌کردم؟ برای گرفتن پاس نباید داد می‌زدم؟
- آیا به کسی پاس گل دادم؟
- قضاوت دوستانم از بازی من چیست؟

من برای تیمم اهمیت دارم؟ و.....

در این زمان باید فرصت تصمیم‌گیری و

اصلاح رفتار به دانش آموزان داده شود

- اگر امروز می‌خواهی بد اخلاق باشی تصمیم با توست؟
- رفتار با علی امروز چطور بود؟
- اگر شوت نمی‌زدی و پاس می‌دادی بهتر نبود؟
معلم در اینجا به دانش آموزان کمک می‌کند و به آن‌ها می‌فهماند که مسئولیت‌های خود را درک کنند و فداکاری و گذشت را فدای غرور و خودخواهی نکنند.

الان بازی را متوقف کنید.

ایده‌ها، عقاید و احساسات آن‌ها را نسبت به روند تکامل قوانین اخلاقی و چگونگی اجرای آن‌ها بررسی کنید و مشکلات را ارزیابی کرده و قوانین احترام‌گذاری را به آن‌ها یادآوری کنید و میزان آن را کیفیت بخشید.

فرصت آن رسیده که هر

دانش آموز به صورت انفرادی با

معلم تعامل کند و مسائل را با او

رودررو ابراز نماید.

جایی برای بحث و گفت‌وگوی

دانش آموزان، که می‌تواند دو نفره

یا گروهی باشد.

استفاده از داوری خود دانش آموزان

این مورد فرصتی برای بروز ارزش‌ها و داوری در مورد رفتار هر یک از بچه‌ها به خود آن‌ها می‌دهد و رسیدن به اهداف را تسریع می‌نماید.

نتیجه‌گیری

در وهله اول باید با تغییر برنامه درسی تربیت‌بدنی و آموزش معلمان تربیت‌بدنی، جایگاه اخلاق را تبیین کرد و توسعه داد که کدام ورزش و چه فعالیت‌هایی در چه سطحی از اهداف و اصول اخلاقی مورد نیاز است. مثلاً عبور توپ با سه پاس از روی تور در بازی والیبال، در سطح بالایی، اهمیت دادن به دیگران برای پاس را نیاز دارد.

سرانجام تغییر در چارچوب برنامه درسی سالانه، ماهانه، هفتگی و روزانه به شکلی باشد که محور اصلی برنامه‌ها به جای اینکه بیشتر بر فعالیت‌بدنی و تمرین و آمادگی جسمانی و رقابت تأکید داشته باشد، متوجه سطوح اهداف تکاملی اخلاق باشد و در دل حیطه عاطفی بیشتر بدان توجه شود. پس به یک بازنگری در سرتاسر برنامه نیاز است و باید اهداف تربیت‌بدنی خصوصاً دوره ابتدایی توسعه و تکامل یابد و اهداف اخلاقی ترمیم شود.

معلم تربیت‌بدنی با استفاده از گفتارهای آگاه کننده، آگاه کردن، اجرای اهداف اخلاقی در عمل، تقویت ارزش‌های رخ داده در زمان بازی، زمان تفکر و تصمیم‌گیری، یارکشی عادلانه، و زمان‌های همکاری و... می‌تواند حد و مرزهای اخلاق را توسعه و تکامل بخشد

منابع

۱. طاهریان، طاهره (۱۳۸۹). «تربیت‌بدنی از منظر اسلامی»، مجله رشد تربیت‌بدنی (۱۱) ۱.
2. Hellison D. (1995). Teaching responsibility through physical activity Champaign IL: Human Kinetics.
3. Hellison D. (1995). Goals and strategies for teaching physical activity. Champaign IL: Human Kinetics.